

Nederlandse samenvatting van:

Carolina Monteiro en Erik Odegard, 'Slavery at the Court of the 'Humanist Prince' Reexamining Johan Maurits van Nassau-Siegen and his role in slavery, slave-trade and slave-smuggling in Dutch Brazil', *Journal of Early American History* 10:1 (2020), 3-32.

De West-Indische Compagnie (WIC) veroverde vanaf 1630 een kuststrook in het noordoosten van Brazilië en zou tot 1654 in Brazilië aanwezig blijven. Nederlands-Brazilië was de eerste Nederlandse kolonie in het Atlantisch gebied waar op grote schaal gebruik werd gemaakt van de arbeid van slaafgemaakte Afrikanen voor de cultivatie van gewassen, waarvan suiker de belangrijkste was. De Nederlandse aanwezigheid in Brazilië was ook het begin van de grootschalige Nederlandse slavenhandel, en vormde de aanleiding om in Afrika, onder andere in Elmina en Luanda vaste voet aan de grond te krijgen. Tussen 1636 en 1644 was graaf Johan Maurits van Nassau-Siegen gouverneur-generaal van de kolonie. Hoewel het altijd duidelijk is geweest dat hij ambtshalve een belangrijke rol heeft gespeeld in de slavenhandel in deze periode, is er discussie over zijn persoonlijke belang in slavernij. Profiteerde hij direct zelf van de onvrijheid van anderen? In dit artikel zijn we met deze vraag opnieuw naar de bronnen gegaan. Het blijkt dat er veel informatie over te vinden is en dat we wel degelijk hard kunnen maken dat Johan Maurits persoonlijk belang had in slavenhandel.

Slavernij aan het hof

In Recife vestigde Johan Maurits een adellijke hofhouding die uiteindelijk gehuisvest werd in paleis Vrijburg. Deze hofhouding was kostbaar: het voeden van de hofhouding en de personen die meeaten kostte in 1643 bijvoorbeeld tienduizend gulden per maand. De hofhouding telde toen 73 Europeanen, 80 tot slaaf gemaakte Afrikanen, 10 'turken' (eigenlijk gevangengenomen 'Barbarijnse kapers' uit het huidige Marokko), en één Braziliaan. De meerderheid van de hofhouding van Johan Maurits bestond uit onvrije mensen en zij verrichtten het meeste werk aan het hof. Dit blijkt ook uit lijsten van de personen aan het hof, maar ook uit bijvoorbeeld veilinglijsten waarin Johan Maurits als koper van slaven werd genoemd. Deze mensen zijn waarschijnlijk ook afgebeeld. Het schilderij van een Afrikaanse vrouw van Albert Eckhout kennen we ook in een andere versie uit het schetsboek van WIC-soldaat Zacharias Wagner. Daar is echter op haar linkerborst het brandmerk van Johan Maurits te herkennen. Hetzelfde monogram zien we ook op het schutblad van de *Rerum per octennium...*, het boek uit 1647 waarin het functioneren van Johan Maurits in Brazilië werd geprezen. Deze kant van de bestuursperiode zien we in de literatuur niet echt terug, daar gaat het vaker over de kunst en wetenschap aan het hof, of de religieuze tolerantie voor

katholieken en Joden in de kolonie. Maar Nederlands-Brazilië had als kolonie één bestaansrecht: winst opleveren voor de WIC, haar aandeelhouders en particuliere investeerders in suikermolens. Slavernij was hiervoor cruciaal en we kunnen de kolonie – en het functioneren van Johan Maurits als gouverneur-generaal – alleen begrijpen als we het belang van slavernij meenemen. Het is in deze context naïef om te verwachten dat het hoofd van het bestuur van een kolonie - waar sociale status en een plek in de hiërarchie getoond werd door het bezitten, verhandelen en schenken van mensen - zich niet persoonlijk met slavernij en slavenhandel ingelaten zou hebben.

Slavenhandel en -smokkel

De slavenhandel op persoonlijke titel van Johan Maurits komt op verschillende momenten in de bronnen naar voren. In januari 1644 kwamen de schepen *Poortier*, *Groote Gerrit* en *Brack* aan in Recife uit Luanda met aan boord in totaal 900 mensen die geveild zouden worden. Van hen kocht Johan Maurits er 60. Opvallend is dat hij op dat moment op het punt stond om terug te keren naar Nederland. De timing en de omvang van de aankoop maken het aannemelijk dat deze mensen niet allemaal in de hofhouding zouden werken, maar zouden worden doorverkocht. Er zijn meer aanwijzingen dat Johan Maurits zich verrijkte door slavenhandel. Kapitein Reinier Adriaensz Schagen van het WIC-schip *Princesse* verklaarde in een notariële akte dat hij in september 1642 in Angola 55 mensen meer aan boord had genomen dan op de laadbrieven van het schip stonden vermeld. Deze mensen werden direct geleverd aan het paleis Vrijburg, waar de aparte laadbrieven voor deze groep vernietigd werden. Eerder, in maart 1642, was er al bij de Staten-Generaal het verzoek binnengekomen van Hendrik van Nassau (een jongere broer van Johan Maurits), of Johan Maurits niet toegestaan kon worden om voor eigen 'rekening en risico' vier- a vijfhonderd mensen te verhandelen. Dit werd gepresenteerd als compensatie voor het feit dat Johan Maurits niet meer kon delen in de buitgelden nu de wapenstilstand met Portugal was gesloten. De Staten-Generaal stuurden dit verzoek door aan het bestuur van de WIC.

De meest opvallende zaak kennen we uit de beschrijving ervan in een Portugees boek, geschreven door Frei Manuel Calado en uitgegeven in 1645: *O Valeroso Lucideno e Triunfo da Liberdade*. Dit boek was een beschrijving van diens periode in Brazilië, waar hij onder andere aan het hof van Johan Maurits had verkeerd. In de *Lucideno* beschrijft Calado een slavensmokkel opgezet door Gaspar Dias Ferreira (een Portugees rechterhand van Johan Maurits) en Johan Maurits zelf. Het schip *Diemen*, door de WIC buitgemaakt in Luanda werd als onzeewaardig verkocht aan een consortium Portugees kooplieden, weer gereed gemaakt voor een reis en haalde slaafgemaakten uit het Portugees Cabo Verde, en brak hiermee de regels van de WIC. De verkoop van de *Diemen* wordt bevestigd door WIC-bronnen waarin het bestuur in Nederland tekst en uitleg vragen over hoe een afgeschreven en voor de sloop verkocht schip door de nieuwe eigenaar toch zo snel weer zeewaardig gemaakt kon worden. De door de *Diemen* aangevoerde mensen werden volgens Calado verspreid over verschillende kopers, waarbij het opvallend is dat eerst werd gedaan alsof het om giften ging, maar waarvoor later hoge bedragen moesten worden neergelegd.

Diplomatie, inkomsten en conclusie

Tenslotte is ook duidelijk dat Johan Maurits een diplomatieke 'gift' van tweehonderd mensen

van de koning van Congo voor eigen rekening verkocht. Hiermee kon voor de geldende prijzen in Recife een bedrag van 70.000 gulden verdiend worden, meer dan drie keer Johan Maurits jaarsalaris in deze periode. Dit maakt duidelijk dat het voor een continue in geldnood verkerende edelman die zijn paleizen en hofhouding moest zien te betalen, zeer de moeite waard kon zijn om 'bij te verdienen'. Een indicatie van de omvang van de geldstromen die door Johan Maurits handen gaan, is de claim die hij later neerlegt voor compensatie voor geleden schade. Hij zou na de vrede met Portugal in 1663 betogen dat zijn twee paleizen hem samen 150.000 gulden hadden gekocht, en hij ook nog eens ruim 75.000 gulden aan Portugese suikerplanters en moleneigenaars had uitgeleend. Deze 225.000 gulden is gelijk aan ruim elf jaarsalarissen in Brazilië, en daar zijn de kosten voor het bouwen van het Mauritshuis nog niet bij meegerekend. Het is duidelijk dat Johan Maurits niet al zijn activiteiten had kunnen ontplooiën als hij niet op verschillende manieren extra geld had verdiend, inclusief de verkoop van mensen. Dit zou misschien niet een verrassende uitkomst moeten zijn. We weten van andere studies van Nederlandse (en Portugese) koloniale elites uit deze periode dat particuliere handel, ook al was dat nominaal illegaal, gemeengoed was. Zeker in een slavensamenleving als Brazilië zou het eerder verrassend zijn geweest als Johan Maurits zich niet persoonlijk verrijkt zou hebben aan slavernij en slavenhandel. Voor een goed begrip van het functioneren van Johan Maurits in Brazilië is deze kennis cruciaal.

Het gehele Engelse artikel is te vinden op:

<https://brill.com/view/journals/jeah/10/1/jeah.10.issue-1.xml>